

ISLAMONLINE.UZ

TAVORIX

Жадид

Абдурауф Фитрат. Жоҳилона таассубга мисол

Бухоро шаҳрининг ўрамларина[1] ушбу мазмунда бир эълон ёпишрилган эди: «Янги чикган жадидлар болаларимизнинг эътикодларини бузалар, мунлар хунарларинда ҳеч ким боласини ўқутмасин, ўқутса шул кишини ўлдиражакмиз, жадидлар живлашуб[2] ўлтурмасунлар, агарда живлашуб ўтурсалар, биз онларнинг бошларини кесармиз, жадидлар намоз бирла рўзани, закотни ўтамайлар, мунлар кофирлар, конлари халол» (Бу эълонла бир хадисда[3] ёзилган).

Бошқа мамлакатларда мундай маъносиз, имлоси бузук, ахмоклик аломати бўлган

эълонлар, ёзувларнинг ахамиятлари бўлмасада, Бухоро каби ўрунда афкори умумиянинг мундан мутаассир бўлуви мумкин. Шул сабабли мундай жохилона таассубга карши илтифот этмай қолув бизнинг учун мумкин тугул[4].

Ёзув ёза билмай туриб, шу ший эълон ёзувларига «жадид»ларнинг маслаклари нинди[5] нарсдан иборат эканлигини биддирурга ҳожат бор.

Бухоролиларнинг тижорат, ахлоқ ва илм, саноат ва ҳунар, маишат жихатларинда бутунлай ортда қолганликларини «эълон» ёзучилар билмасаларда, бошқалар билалар. Тижорат майдонларинда, таҳсил мадрасаларинда, ахлоқ тўғивларинда[6] ўз ишларининг қондасини ва қибарини[7] бир яҳудий қадар билувчи онгли кишимиз йўқ. Дунёнинг телефон ва телеграф ҳамда темир йўллар каби фанний мўъжизаларини қўруб-да шунларнинг қирларини ўгранурга тиришчи одамимиз йўқ. Хатто мадрасаларимиздан чиқиб-да бир жамоатнинг қоғирлигини эълон этучиларимиз-да дуруст ёза билмайлар. Шу ҳолни яратиб, бундан қизо бўлиб туриши биргина мусулмонда бўлмаса қерак. Мана шу ший[8] қавишда бўлган ижтимоий ҳаётлиқларимизга қаво изловчилар «жадид»лардир. Жадидлар «қиллатимиз, ҳалқимизнинг бу қаражада қубан қолувларини, шу ший қартабада ёмон қунларга қушуларини қонқиллиқлари сабаб бўлди, бизнинг учун ўқув, илм ва маърифатга ёпишув(имиз) қозим. Қатанимиз, қамлақатимиз ва қиллатимиз илм қури қирла ёқтурқун, қин ҳам қунё илмлари қирла қижозланқун. Бу ҳол энди бизнинг учун қарз бўлди, эски мактабларда қакқиз йиллар ўқиб-да. Эрон ҳалқтарининг ичкилик ва ишқ каби қафохатлариндан иборат бўлган адабиётдан бошқани қилмовчи қолаларимиз янги мактабларга қириб қин ҳам қунё учун қойда қературган қозим қарқаларни ўқисунлар, ҳисоб ва ёзув қилқунлар, қўрт қури қан ўқир учун мадрасаларимизда ўн қакқиз йил ётуви шогирдларимиз ўн икки йил мадрасани-да қамом қартина ётишдуриб ўн қеш қан ўрганқунлар, мадрасадан чиқиб-да бошқаларни ақфор[9] қилуш қугул, қалқи мусулмон қилуб эълон ёзуқидаримизнинг имқоларини қиши қулдурмақ қаражада қузук бўлмасун, қавдоларимиз ҳунар ва саноатимиз, экунқилиқ[10] ишларимиз қукунги каби қабун ҳолда турмасун, қалқи тузалқун яҳшиланқун!» дейлар. Қуни «жадид»лар шуйтиб қавишда қўйлайлар ва шу ший йўлда қурийлар.

Ўшбу мақсадларимизга ёришур учун биз «жадид»лар Бухорода мактаблар очдик, лекин Бухоро ҳуқумати неқди қалсафага қўрадур[11] бизнинг мактабларимизнинг қавомини муқоада[12] қилмади, яшатмади. Шул қундай қерли биз мактабқиз қолдук.

Мундан қўнг: «Мактаб йўли қирла бўлмаса бошқа қир йўл қирла тиришуб қарайлиқ!» деб тижорат йўлини қирдик ва Бухоро ҳуқуматидан руқсат олуб қир қитобқилуқ ширқати ва қир қўмоч қарқаси ширқати[13] тузувдик.

Қитобқонимизда қазит ва қурналлар қирла қирлиқта ҳадис ва тафқир ҳамда қарс қитоблари қелтуруб эски мадрасатарнинг шогирдларика уч юз ҳақ қирла қарс қитоблари қотдирамиз. Қўмоч ширқати дахи юз қолларини уч юз баҳо қирла қотуб қойдасини(нг) қўбиси «жадид» бўлмаган ширқатлар орасинда тақсим ётўб турадир. Демақ, бизнинг ижтиқодимиздан[14] «жадид» бўлмаган ва «жадид»ларни яротмай турган одамлар қойдаланалар.

Энди «жадид»лиқ маслакинда бўдганларнинг ўз қолларини-да қир оз таъруф қилайлиқ: Бу «жадид»ларнинг қўбрақлари эски мадрасаларда, қарсларини энг яҳши қавишда қамом ётуқилар бўлиб оқаларинда бу қунда зўр муқаррислар ва оқимлар қор. Мунлар тафқир ва ҳадис қарслари ўқуталар, ўқутмаганларида қарс ўқитув қозим бўлганда ўқитувга махтаддирлар. Мунлар юзлар қирла ҳадиси шарифларини ҳатосиз ёдлаганлар ва дуруст онқлайлар. Энди Қайгамқардан қивоят ётилатурган қир ҳадисни-да дуруст ёза

билмаган, имло хунариндан-да махрум одамлар чиксунлар-да шу шундай одамларни акфор этсунлар, акфор бирлагина каноат этмай, конлари халол бўлув бирла фатво берсунлар. Шу шийми инсоф? Буми мусулмонлик?

У отиш ўйновчилар[15], ароки ичучилар ва бутун амрларини фиску фужур йўлида ёздиручилар Бухорода оз тугул. Милйўнлар Сирла инсонларнинг конларини сув каби окузиб туручи ва гоз минглар бирла болаларини, хотунларини етим ва кишисиз колдиручи бу кунги зўр сукишдан ибрат-ла хамма кайф ва сафо мажлислари куруб мусулмон болаларини ўйнатучилар-да кўб. Шу шийдай халклар озгина-да тактиъ килинмаганлари холда ислом ва мусулмонларнинг тараккийси учун тортишучилар акфор килинсунлар, конлари мувоҳ кўрилсун! Диёнат шу шийми? Буми одамчилик?!

Куръони карим мусулмонлигни даъво килиб салом беручиларни акфор килудан манъ этадир. Мусулмонларни акфор килучилар билсунларки, «Мусулмон кишиларини акфор килучилар агарда шул киши кофир бўлмаса, ўзлари кофир бўлурлар» мазмунида хадиси шарифлар Бухорий[16] бирла Муслим[17] сахихларинда бор.

Эълончи афандилар, фитна кўзгатучи ўрнинда Куръон бирла Хадис ўкуб шундай олий сўзларни ўргансалар ва билган нарсаларини дуруст ёзарга тиришсалар яхшироқ ва мусулмончароқ бўлур эди.

Бу маколани ёзувимиз ўлимдан кўркувдан тугул. Биз ўлумдан кўркмаймиз. Хак йўлда ўлдирилув ва ўлув ботиллик[18] узринда яшовдан яхшироқ. Хайрлироқ. Биз муни Куръони каримда ўкуб шунга аён кетурганмиз. Балки муни ёзувдан максадимиз бухоролиларни инсофга даъват этув хамда ҳукуматимизнинг диккатини жалб килувдир. Ҳукуматимиз мундай масъаладан сукут этмасун, балки бу ишни тафтиш ва тадқиқ килсун эди. Агарда айб бизда бўлса, тейишли жазони берсун, йўкса шундай эълон ёзучиларни топуб майдонга чиқарсун. «Онларга тейишли жазо берсун эди» демаймиз. Жазо бермасун, балки танбех ва насихат килсун.

«Онларга жазо бермасун» деган сўзимни виждоним, иймоним бирла ёздим. Чунки шул одамлар-да, саодатлари ва тараккийлари учун тортишатурган миллатимизнинг кишиларидир. Модомики, биз бу миллатнинг бахтиёр бўлувини орзу киламиз, эълон ёзуб ёбишдиручиларнинг саодатлари-да бизнинг учун матлубдир. Бизнинг маслакимиз мухаббат ва маърифат хамда марҳаматга бино килинадир.

Дуруст, агарда бу тўғрида биз гуноҳли тугул эсак, ҳукумат тафтиш этуб шул эълон ёбишдиручиларни топсун, аммо жазо бермасун, балки насихат йўлидан онларга Сиз мундай фитналар кўзгатиб юрмангиз! Мундай йўқ ишлар бирла шугулланув ўрнига мактабга кируб ёзув ўрганингиз. Имлонгизни тузатингиз, мундан шу илмлари комил одамлар хузурина боруб тафсир ва хадис ўқунгиз десун...

---

[1] ўрамларина — Бухоро шахрини ўраб турувчи деворлар, кўргон назарда тутилади. Макола дастлаб татар лахжасида эълон этилгани учун унда татарча сўз ва грамматик белгилар кўпдир.

[2] живлашиб — қаршилиқ билдириш.

[3] Бу эълоннинг остига бир хадис ҳам ёзилган бўлиб, унинг сўзлари келтирилмаган. Бизнингча, Фитратнинг «Мунозара» асарида келтирилган хадислардан бири шунга мазмунан мос келади.

[4] тугул — эмас. Бу ерда: мумкин эмас.

- [5] ниндай — нима, кандай нарсa.
- [6] тўгувларинда — яратиш, тарбия бермок. Бу ерда: ахлоқ, тарбияларида.
- [7] зибар — безак, зийнат.
- [8] ший — шу, шундай.
- [9] акфор — куфр килмок, кўпликда: кофирлар.
- [10] экунчилик — дехконлик.
- [11] ниндай фалсафага кўрадир — кандай фалсафага асосланади.
- [12] мусоида — «мусоид» ёрдам берувчи. Бу ерда: ёрдам бермади маъносида.
- [13] кўмоч нарсаси ширкати — Бухорода жадидлар томонидан очилган тижорат ширкатларидан бири.
- [14] ижтиход — тиришиш, сайъ-харакат.
- [15] отиш ўйновчи — киморбоз. Бу ерда: ошикотувчи.
- [16] Бухорий — асли исми Абу Абдуллох Мухаммад ибн Исмоил ал-Бухорий (810—870). «Ал-жомиъ ас-сахих» китобидаги хадислар назарда тутилади.
- [17] Муслим — Муслим ан-Нишопурий машхур мухаддис назарда тутилади.
- [18] ботиллик — нохак, асоссиз. Бу ерда: беҳуда.